

H.W. Bailey. Arya

Versta iš "Encyclopedia Iranica", 2, 1989

ARYA - etnis apibūdinimas Achaemenidų įrašuose ir zoroastriškoje Avestos tradicijoje. Jis naudotas Avestoje įvardinti etninės grupės nariams ir atskirti nuo kitų minimų grupių (Tuirija, Sairima, Daha, Sainu arba Saini) bei likusio išorinio <I>An-airya“, „ne arijų“, pasaulio. Sen. persų kalba *ariya-* sutinkama Darijaus frazėje: *Ariya: ariya: ciça*, „arijus, arijų kilmės“ ir Kserkso frazėje: *pārsa: pārsahyā: puça: ariya: ariyaciça*, „persas, perso sūnus, arijus, arijų kilmės“. Frazė su *ciça*, „kilmė, kiltis“, užtikrina, kad tai platesnės prasmės etnis pavadinimas nei *pārsa* ir nėra paprastas būdvardinis apibūdinimas. Atitinkamai akadų ir elamitų kalbos pateikia transkripcijas *a-ri-i*, *ar-ri-i šitir* ir *har-ri-ia*, *har-ri-ia*, *ši-iš-ša*. Elamitai taip pat išsaugojo dievo Ahura Mazdos vardo patikslinimą: *u-ra-mas-da na-ap har-ri-ia-na-um* (Behistun 62), „Ahuramazda, arijų dievas“. DB 4.89 *ariyā*, „arijų“ nurodo raštą arba kalbą.

Avestoje yra daugiskaitinis *aire* (Yt. 5.69): *yaθa azəm avata vərəθra hačāne yaθa vīspe anye aire*, „ar galėčiau gauti tiek pat jėgos kaip visi kiti arijai“. Lankininkas *Ḫrəxša-* (nauj. pers. *Āraš*) aprašomas kaip (Yt. 8.6): *xšviwi.išvatəmō airyanəm*, „greičiausiai šaudantis lankininkas iš arijų“. Kavi Haosravō vadinamas (Yt. 15.32) *arša airyanəm*, „arijų didvyris“ (*aršan-* - „vyras“). Žinomos arijų *dahay-* žemės (papr. daug. *airyanəm dahyunəm*); o kartą paminėta *pāda*, „gyvenvietė“ (Yt. 4.5 *airyābyō pa'aēibyō*). *xvarənah-*, „sėkmė“ arba neaiški „šlovė“, poruojamas su papr. daug. (*airyanəm xvarəno*) ir būdvardžiu (*airyanəm xvarəno*). Tas pats būdvardis apibūdina *vaējah-* „plati teritorija“ pavadinime *airyanəm vaējō*, vienask. *airyene vaējahi*, „arijų lyguma“, pirmoji iš žemių, sukurtų Ahura Mazdos (*Vidēvdāt* 1.3). *Yašt* 13.87 frazė *nāfō airyanəm dahyunəm čīθrəm airyanəm dahyunəm*, „arijų žemių giminės, kilę ir arijų žemių“, atitinka *čīθra-* naudojimą su sen. pers. *ariyaciça*. Arijų žemėms priešpastatomos *anairya-* „ne arijų“ (kaip *anairyā diḡhāvō*, Yt. 19.68); ši dichotomija vėliau nusitęsė į persų tradiciją.

Bendruomeninė padėtis, kuri buvo perteikta žodžiu *oikarkhia*, gimus suteikdavo kilmingumą; tai išreikšta vėlesniu panaudojimu *ā-zan* kaip *āzāta-*, „gimęs rūmuose, kilmingas“; Indijos tradicijoje tai išreiškia *ājāneya-*, „gerai gimęs“ (kalbant apie žmogų ar gyvūną). Tad tas *arya-*, Indijos *ārya-*, „kilmingas“, puikiai tiko žmonėms ir vėliau išsivystė į etninę „pranašumo, kilmingumo“ koncepciją. Khotano Sakoje identifikavimas *ar-* su *ā-zan-* atsekant *arya-* per *āysā-* iš **ā-zan-ya-*, kam Avesta numato *āsna-*, „gerai gimęs“, o man. vid. pers. *āznān*, armėnų *azniu*, „pranašus, kilmingas“. Į čia gerai tinka keltų **ariak*, „laisvas žmogus“ ir *optimas*. Taip pat pažymėtina, kad (su priešastiniu *-nu-*) hetitų *ar-nu-*, „vesti gyvulį kergimui“ geriau gretinamas su iranėnų osetų *ār-*, „atsivesti jaunikius, pagimdyti“ nei su graikų *ornumi*, „suplakti, susijaudinti“. Kas dėl nėsčiai *arya-* reikšmės „geras gimimas“, pastebėjome, kaip lotynų *gentilis*, pradžioje reiškęs „šeimos“, romanų kalbose pasikeitė į „kilmingas“. Hetitų *arawa-*, „laisvas, kilmingas“ galėtų būti pateiktas čia suteikiant pirmumą E. Laroche. *Hommages a G. Dumezil*, Bruselis, 1960, p.124-28, kur jis atsekamas iki *ara-*, „draugas“ ir lyginant su gotų *freis*, „laisvas“ ir *frijonds*, „draugas“.

Arya- kaip pirmoji tikrinių žodžių komponentė tampa dviprasmiška, nes egzistuoja du žodžiai: *arya-*, „arijas“, ir **arya-*, „turtai“ (žr. vid. part. `yr, armėn. *ir*, vid. pers. *xīr*, Khotano Saka *hāra-*, visiems reiškiant „daiktas“. Tokiais vardais yra sen. pers. *Ariyāramna* (graikų *Ariaramnēs*), *Ariobarzanēs*, elamitų *Harrikhama*, *Harrimana*, *Harripirtan*; lidų *Arijamaña*; Nisos partų `rymtrk, `rybrzn; Sogdiano pavadinimas sostinei Bukharai: kinų *A-lam-mit* iš **aryāmēθa(n)* (J. Markwart. Wehrot und Arang, Leiden, 1938, p.140), vėliau *Rametan*.

Galiausiai įvairūs aiškinimai buvo pasiūlyti Rigvedos *Aryamán-*, Avestos *airyaman-*, kurios pirmoji komponentė aiškinta kaip „tikras, arijų, turtingas“. Antgamtinė būtybė (vadinta *ādityá*) *Aryamanas* turėjo epitetą *sátpati-*, „pareigūnas rūmuose“. Jis atsako už išdą; todėl šis rašytojas linko aiškinti jo vardą kaip „atsakingu už turtus ir svetingumą“.

Bibliografija: O. Schrader, A. Nehring. Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, 1917-23 (s.v. Arier). A, Debrunner. Zum Arienamen// A Volume of Eastern and Indian Studies Presented to F.W.

Thomas, 1939, p. 71-74. W. Belardi. Sui nomi ari nell' Asia anteriore antica// Fontes Ambrosiani, XXVII, 1951, p. 55-74. M. Mayrhofer. Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen, I, 1956, p. 49, 70, etc. Idem Onomastica persepolitana, 1956, nos 8.458, 8.472, etc. H.W. Bailey. The Second Stratum of the Indo-Iranian Gods// Mithraic Studies, ed. J.R. Hinnells, 1975, p. 1-20.